

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 622:549.261(497.452)"15/18"

Prejeto: 2. 6. 2016

Marko Mugerli

dr., višji kustos Gornjesavskega muzeja Jesenice, Cesta Franceta Prešerna 45, SI-4270 Jesenice
E-pošta: marko.mugerli@gmj.si

Vloga družin Bucelleni in Ruard v gornjesavskem fužinarstvu

IZVLEČEK

Družini Bucelleni in Ruard sta pomembno vplivali na razvoj Gornjesavske doline. Prva je prinesla naprednejši način pridobivanja jekla: proizvodnja je bila večja, zahtevala je močnejšo vodno silo in tudi večjo porabo oglja. Iskanje energentov je naletelo na odpor drugih uporabnikov gozdov, voda in poti. Ohranjeno je sorazmerno veliko korespondence med lastniki fužin, višjim rudarskim sodnikom in upravitelji blejskega gospostva, s pomočjo katere je možno spremljati razvoj fužinarstva od 16. do 19. stoletja. Do največjih trenj je prihajalo z lastniki blejskega gospostva, briksensko škofijo. Ta so se končala, ko je gospostvo kupil fužinar Viktor Ruard. Posodobil je način proizvodnje jekla, ki je bil v veljavi več kot tristo let. Na Savi je namreč dal postaviti pudlovkvo. Za dokončno slovo od fužinarstva pa je poskrbela Kranjska industrijska družba z izgradnjo Siemens-Martinove jeklarne.

KLJUČNE BESEDE

fužinarstvo, rudarstvo, gospodarstvo, Sava, Jesenice, Bucelleni, Ruard

ABSTRACT

THE ROLE OF BUCELLENI AND RUARD FAMILIES IN THE UPPER SAVA VALLEY IRON PRODUCTION

The Bucelleni and Ruard families left an important mark on the development of the Upper Sava Valley. The former introduced advanced methods of steel production: the increased production volume required greater water power as well as higher consumption of coal. The search for energy sources met with resistance among other users of forests, waters and paths. A relatively large volume of preserved correspondence between the ironworks owners, the higher mining court judge and the administrators of the Bled seignior offers an insight into the development of ironmaking industry from the 16th to the 19th century. The greatest friction arose with the owners of the Bled seignior, the Diocese of Brixen, which was finally settled after the seignior was purchased by ironmaster Viktor Ruard. He modernised the more than three centuries old steel production method by setting up a puddling furnace on the Sava River. The end of ironmaking industry, however, was brought about by the Carniolan Industrial Company with the construction of the Siemens-Martin's steelworks.

KEY WORDS

ironmaking industry, mining, economy, Sava, Jesenice, Bucelleni family, Ruard family

Prihod družine Bucelleni na Kranjsko

Nobena druga gospodarska panoga ni tako znamenovala Gornjesavske doline kot železarstvo. Fužine so bile v Mostah pri Žirovnici, na Javorniku, Savi, Plavžu in v Mojstrani. Pri njihovem razvoju sta imeli pomembno vlogo družini Bucelleni in Ruard.

Prva je prišla na Kranjsko iz Brescie v začetku 16. stoletja. Takrat so trgovino na velike razdalje obvladovali predvsem italijanski trgovci. Pri širitvi monopola sta jim pomagala izgon Judov iz slovenskih dežel, ki so bile takrat pod habsburško oblastjo, in denarne zagate deželnega kneza. Trgovci so se vključevali tudi v druge dejavnosti: za visoke obresti so posojali denar ali pa so vlagali v rudnike in fužine.¹ Največji trgovci so velike vsote denarja posojali deželnemu knezu, ki jim je vračal z določenimi ugodnostmi in pravicami. Deželni knez je bil lastnik vseh rudnikov, kar so v svojih rudarskih redih izrecno poudarili cesar Maksimilijan I. leta 1517, kralj Ferdinand I. leta 1553 in nadvojvoda Karel leta 1575. Osebo je dodeljeval rudišča in rudarske pravice.²

Rudnik in talilnice železove rude so bili v Savskih jamah blizu vasi Planina pod Golico. Pred letom 1538 je z njimi začel poslovati Bernard Bucelleni. Prihajal je z območja med jezeroma Como in Garda, kjer so imeli večstoletno železarsko tradicijo.³ Od tam so poleg Bucellenijev prihajali še fužinarji Locatellij in della Grotta, ki so se tudi zapisali v zgodovino fužinarstva na Zgornjem Gorenjskem. Kasneje so jim sledili še Codellij in Zoisi.⁴

Bernard Bucelleni je možnost povečanja proizvodnje videl v vpeljavi breščanske metode predelave surovega železa oziroma grodlja v jeklo. Železovo rudo so talili v talilnih pečeh, tako imenovanih plavžih. Ob koncu taljenja in redukcijskega procesa, pri ka-

terem se je iz železove rude s pomočjo ogljika oziroma ogljikovega monoksida izločil kisik, so iz plavža pridobili žlindro in grodelj.⁵ Pridobljeni grodelj ali surovo železo ni bilo kovno, ker je vsebovalo prevelik odstotek ogljika. V posebni peči so ga segrevali in mu z dodajanjem zraku odvzeli odvečni ogljik. Nato so ga s težkimi kladivi predelali v jeklo. Takšnemu načinu proizvodnje jekla, ki so ga vpeljali fužinarji iz Brescie, so rekli breščanska metoda. Do tedaj so v talilnih pečeh, v tako imenovanih vetrnih pečeh in v pečeh na volka, že pridobivali kovno železo, ki so ga s kovanjem obdelali. Pri tem postopku je bila proizvodnja nizka in tudi veliko železa je ostalo v žlindri, ki je predstavljala odpadke pri taljenju rude. Breščanska metoda je uvedla večje talilne peči in vmesno predelavo grodlja v jeklo. Potrebovala je močnejši vodni vir za pogon mehov in kladiv, kot je bil v Planini pod Golico.⁶

S prošnjo za dovoljenje za postavitve obratov na Savi in Plavžu se je Bucelleni obrnil na kralja Ferdinanda I., ki mu je to dovoljenje podpisal leta 1538. Originalna listina ni ohranjena, a jo leta 1909 omenja Alfons Müllner v svoji knjigi o zgodovini železarstva na Kranjskem, Goriškem in Istri. Müllner tudi ugotavlja, da družina Bucelleni ni popolnoma opustila obratov v Planini pod Golico, ampak je še naprej uporabljala stari plavž.⁷ Da je imel Bernard licenco, je omenjeno tudi v deželnoknežji listini iz leta 1596. V njej je zapisano, da je Julij Bucelleni želel pridobiti dovoljenje za postavitve plavža in obnovo fužine na Savi, kakršno so prejeli Bernard in njegovi dediči.⁸

Družina Bucelleni je v tem času s svojo dejavnostjo posegla tudi na območje Javornika. Tam je leta 1557 gradil fužino Gabrijel Bucelleni.⁹ Vodo za pogon naprav je zajezil tako, da je zalila pot, po kateri so kmetje gnali živino. Poslej je bil prehod zelo nevaren in kmetje so se pritožili na zemljiško gosposko na Bledu.¹⁰ Gabrijel Bucelleni pa je imel težave tudi zaradi kupovanja oglja v gozdovih blejskega gospostva. Izogibal se je plačevanju odškodnine za uporabljene les, zato so mu sečnjo prepovedali. Ker prepovedi ni upošteval, se je dogajalo, da so mu zaplenili oglje, pripravljeno za odvoz.¹¹ Gabrijel je bil leta 1579 v urbarju radovljiškega gospostva omenjen tudi kot lastnik fužine v Mostah pri Žirovnici.¹²

V Gornjesavski dolini so se Bucelleniji soočali

Rudnik v Savskih jamah konec 19. stoletja
(fotoarhiv GMJ).

¹ Fužina je talilnica železa s kovačijo. Paulin, *Tehniški*, str. 67.

² Mohorič, *Dva tisoč*, str. 37.

³ Šorn, *Bucelleniji*, str. 70.

⁴ Pantz, *Deutsche im Bergbau*, str. 26, 27.

⁵ Cundrič, *Pozabljeni*, str. 98.

⁶ Lačen Benedičič, *Jesenjski plavži*, str. 12, 13.

⁷ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 382.

⁸ GMJ, arhiv KID, serija listine, šk. 6, št. 269.

⁹ V plemiških diplomah se priimek zapisuje kot Bucellini. Najstarejši tovrstni dokument datira v leto 1561, ko so bratje Gabriel, Johann in Apollonius Bucellini že kot plemiči dobili izboljšavo grba (Frank, *Standeserhebungen*, 1, str. 136).

¹⁰ Pokorn, *Doneski k zgodovini Bleda*, str. 150–152.

¹¹ GMJ, arhiv KID, serija listine, šk. 4, št. 207.

¹² GMJ, arhiv KID, serija listine, šk. 3, št. 143. Overjen prepis iz urbarja gospostva Radovljica z dne 19. 5. 1841 omenja, da je Gabrijel Bucelleni 1579 radovljiškemu gospostvu za fužino v Mostah plačeval dajatev.

Plavž v Valvasorjevem času (Valvasor, Topographia ducatus Carnioliae modernae, št. 187).

Sava v Valvasorjevem času (Valvasor, Topographia ducatus Carnioliae modernae, št. 213).

s konkurenco ostalih fužinarjev (Locatelli, Bartolai, Perkozin, Švarc in Marchesi). Da bi bili močnejši od njih, so preko družabništva postali lastniki določenih deležev posameznih obratov, sčasoma pa so si pridobili tudi deleže svojih družabnikov. Na Savi, kjer je obrat obsegal tri kladiva, je bil njihov družabnik

ljubljski sodnik in župan Lenart Hren. Z Julijem Bucellenijem si je delil talilno peč in dom. V že omenjeni deželnoknežji listini iz leta 1596 beremo, da je bil Lenartov obrat pred sedmimi ali osmimi leti opuščen in da je Hrenov delež pri talilni peči in graščini prevzel Julij Bucelleni. Poleg tega je dobil dovoljenje

za postavitev novega plavža in za obnovo fužine.¹³ Na njegove uspehe so nejevoljno gledali konkurenti na Javorniku. Javorniška veja Bucellenijev, ki jo je zastopal Orfej, in fužinar Martin Turk sta 12. marca 1598 vložila pri deželno knežji komori protest zaradi izdaje dovoljenja:

»Julij Bucelleni, fužinar na Savi, se je odločil zgraditi nov laški plavž. Z deli je že pričel. S tem bo povzročil škodo našim starim laškim pečem in fužinam, ki so bile že zdavnaj zgrajene, posebno pa gozdovom, ki so že zelo izsekani ter imajo le malo lesa. Kajti tu so že trije plavži, komaj četrto milje oddaljeni med seboj, ki porabijo veliko rude in oglja, če jih hočemo ohraniti koristne. Novi plavž gradi bolj iz zavisti kot iz potrebe, ker ima pri stari peči na Planini še za dvajset do trideset let dovolj gozda in lesa.«¹⁴

Ker pritožba ni dosegla namena, je Orfej 23. maja 1598 napisal novo. V njej je predstavil zasluge svoje družine pri razvoju fužinarstva, ki je v deželo prišla pred sedemdesetimi leti. V nadaljevanju je okrcal Julija Bucellenija, češ da ima več luteranskih delavcev in jih ne odslovi.¹⁵

Vloga Bucellenijev v obdobju reformacije

V poročilih ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je bil vodja kranjske verske komisije, je zapisano, da je imel Julij Bucelleni v savski fužini luteranske delavce. S pomočjo oboroženega spremstva je komisija izganjala luteranske predikante in uničevala njihove molilnice. K savski fužini je prišla 16. marca 1601 in izgnala luteranske delavce.¹⁶

Ni podatka, da bi Julij Bucelleni nasprotoval odločitvi komisije glede izгона njegovih delavcev – še več, v verskih sporih se je postavljaj na katoliško stran. Tako je bilo tudi leta 1586, ko je briksenski škof na Bled poslal svoje komisarje, ki so na grad poklicali nekatere luteranske podložnike in jim zapovedali, naj se odpovedo krivoverstvu, sicer bodo izgnani. Večina je ostala zvesta luteranstvu, zato so jih komisarji kaznovali z denarno globo, nekatere pa izgnali in jim zaplenili posestva.¹⁷ Na to so se odzvali deželni stanovi in proglasili odredbe komisarjev za kršitev deželnih pravic. Ker so komisarji vztrajali pri svojih odločitvah, so stanovi poslali na Bled štirideset oboroženih konjenikov. Njim se je kmalu pridružilo mnogo radovljiških meščanov in drugih privržencev nove vere, tako da je četa kmalu narasla na 200 ljudi, ki sta jim poveljevala Andrej Gall in Adam Rauber.¹⁸ Tudi briksenski komisarji niso mirovali, ampak so začeli zbirati oborožence z Jesenic in Bohinja, katoliškim podložnikom pa so ukazali, naj se oborožijo in

se pripravijo na boj. Komisarji so poklicali tudi Julija Bucellenija, ki je pripeljal na blejski grad štirideset mož.¹⁹ Spopad je preprečil nadvojvoda Karel, ki je ukazal deželnemu upravitelju, da mora stanovske konjenike takoj odpoklicati z Bleda. Po dolgem obotavljanju sta se Adam Rauber in Andrej Gall s svojimi četami umaknila.²⁰

Julij Bucelleni je svojo zavzetost za katoliško vero pokazal tudi z gradnjo Marijine cerkve na Savi. Gradila sta jo z bratom Oktavijem, vendar nista vedela, da potrebujeta dovoljenje ljubljanske škofije in blagoslovitev temeljnega kamna. Izvedela sta, da se škof Tomaž Hren mudi v Sebenjah pri Gorjah, zato sta pohitela k njemu s prošnjo, naj pride na Jesenice in blagoslovi temeljni kamen. Ko sta se zavezala, da bosta skrbela za bogoslužje in vzdrževanje cerkvene stavbe, je škof izdal naknadno dovoljenje za njeno gradnjo in se 15. septembra 1606 napotil na Jesenice. Tu je opravil obred blagoslovitve temeljnega kamna. Ustanovno listino je skupaj z blagoslovljenim oljem, kadilom, vinom in novci vložil v temelje cerkve ter tam maševal. Cerkev so pridno gradili in 26. novembra istega leta je bila že pripravljena za posvetitev.²¹ Dediča savske fužine, Horacij in Pavel Bucelleni, sta želela cerkev postaviti tudi v Planini pod Golico. Ljubljanski škof je leta 1624 že zaznamoval prostor za nov objekt, vendar tedaj ni prišlo do gradnje. Izpeljali so jo šele šestdeset let kasneje, leta 1683, z novim dovoljenjem škofa Jožefa Rabatta. Po ustnem izročilu je rodbina obljubila njeno izgradnjo v zahvalo za odkritje novih nahajališč železove rude.²²

Horacij se je še večkrat izkazal kot dobitnik cerkva v Gornjesavski dolini. Leta 1657 je v Marijini cerkvi na Savi osnoval mašno ustanovo z namenom, da bi se zanj vsak teden brale tri svete maše.²³ Kranjskogorskemu župniku je podaril štirideset goldinar-

Stara Sava pozimi (fotoarhiv GMJ).

¹³ GMJ, arhiv KID, serija listine, šk. 6, št. 269.

¹⁴ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 402.

¹⁵ Prav tam, str. 404.

¹⁶ Benedik, *Iz protokolov*, str. 10–24.

¹⁷ Pokorn, *Doneski*, str. 120.

¹⁸ Voje, *Odnos*, str. 217.

¹⁹ Gruden, *Zgodovina*, str. 726.

²⁰ Voje, *Odnos*, str. 217.

²¹ Benedik, *Iz protokolov*, str. 10–24.

²² NŠAL, *Zgodovinski zapiski*, Pokorn, fasc. 36.

²³ Prav tam.

jev, v kranjskogorski župnijski cerkvi pa je dal pozlatiti srebrni ciborij. Ko je leta 1655 prišel na vizitacijo ljubljanski generalni vikar Filip Terpin, se ni mogel načuditi njegovi lepoti.²⁴

Kot podpornik katoliške cerkve se je izkazal tudi Orfej Bucelleni. Od leta 1598 je imel v lasti fužino v Radovni in od 1605 fužino na Plavžu. Orfej in njegova soproga Camilla sta se odločila ob fužini na Plavžu postaviti cerkev sv. Barbare in ustanoviti istoimensko bratovščino. Škof Tomaž Hren je 21. avgusta 1614 blagoslovil temeljni kamen, 9. aprila 1617 pa še cerkev s tremi oltarji: sv. Barbare, Device Marije in sv. Antona.²⁵ Istega leta sta Orfej in Camilla Bucelleni osnovala še mašno ustanovo, da bi se za njiju vsak teden brala sveta maša. Zavezala sta se tudi, da bosta župniku za opravljanje tedenske maše dala v užitek travnik Na dolinah. Tistemu, ki bi opravljal sveto mašo namesto župnika, pa bi plačala deset krajcarjev in zajtrk. Za večno luč in drugo potrebno razsvetlavo v cerkvi sta darovala travnik pri mostu čez Jesenico.²⁶

Orfejeva zgodba na Jesenicah se je končala na zelo nenavaden način. Cesar Ferdinand II. je 4. septembra 1620 iz Gradca pisal kranjskemu deželnemu upravitelju Bernardinu Barbu, da je izvedel, da pri Orfeju Bucelleniju na Jesenicah gradijo naslone in stolpe in da se pri njem zadržujejo tolpe. Naslednje leto je Barbo cesarju odgovoril, da v deželi ni vojaškega jetničarja, zato je zaukazal imetniku belopeške graščine Inocencu Mosconu, naj privede Bucellenija živega ali mrtvega. Do aretacije ni prišlo, ker naj bi Bucelleni zapustil deželo in se naselil na Beneškem.²⁷

Drugače je bilo s savsko vejo, ki je bila takrat v vzponu. Pavlu Bucelleniju je leta 1634 deželnoknežja komora dodelila pravico sečnje v gozdovih Prisanke in nad Podkorenem.²⁸ Na tem območju je Pavel Bucelleni poskušal tudi z rudarsko dejavnostjo. V mrliški knjigi župnije Kranjska Gora najdemo podatek, da se je 1. oktobra 1646 na delovišču barona Pavla Bucellenija s Save, in sicer med gorama Brvože in Srnjak, zgodila nesreča, v kateri je delavec zasulo. Umrli so Tomaž Markuč, Štefan in Primož Jakelj iz Kranjske Gore, Jernej Hoffman iz Gozda in Matej Mežek s Koroške. Pogreb sta na kranjskogorskem pokopališču vodila domači župnik Andrej Šinkovec in njegov kolega Nikolaj iz Špitala.²⁹

Podatkov o tem, ali so Bucelleniji nadaljevali z rudarjenjem na tem območju, ni. Verjetno je leta 1646 šlo zgolj za poskusno kopanje, ki so ga zaradi prevelike nevarnosti in verjetno tudi nezadostnih količin železove rude opustili. V mrliški knjigi naj-

Grb družine Bucelleni (*Valvasor, Die Ehre, IX, str. 104*).

demo zanimivost, da so Pavla Bucellenija v javnosti že naslavljali baron Reichenberg,³⁰ čeprav je družina šele 6. decembra 1651 prejela deželnoknežjo listino, katero so brate Horacija, Pavla in Janeza Andreja Bucellenija ter njihove dediče moškega in ženskega spola povišali v barone Reichenberg.³¹ Leta 1686 so dosegli še grofovsko čast.³²

Vsa ta imenovanja pričajo, da je družina pri deželnem knezu in tudi v visokih krogih deželnega plemstva uživala velik ugled. Tega si je želela še povečati s kakšnim pomembnim delovnim mestom v deželni upravi ali v cerkveni hierarhiji. Pogoj za zasedbo takega mesta pa je bila izobrazba. Zato so si prizadevali, da bi obiskovali najuglednejše šole in univerze ter dosegli doktorske diplome. Tako se je na primer Oktavij, sin Julija in Justine Bucelleni, podal na študij filozofije na Dunaj. Leta 1650 je vpisan v

²⁴ NŠAL, KAL, fasc. 23/2.

²⁵ Lavrič, *Vloga*, str. 215.

²⁶ NŠAL, Zgodovinski zapiski, Pokorn, fasc. 36.

²⁷ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 405, 406.

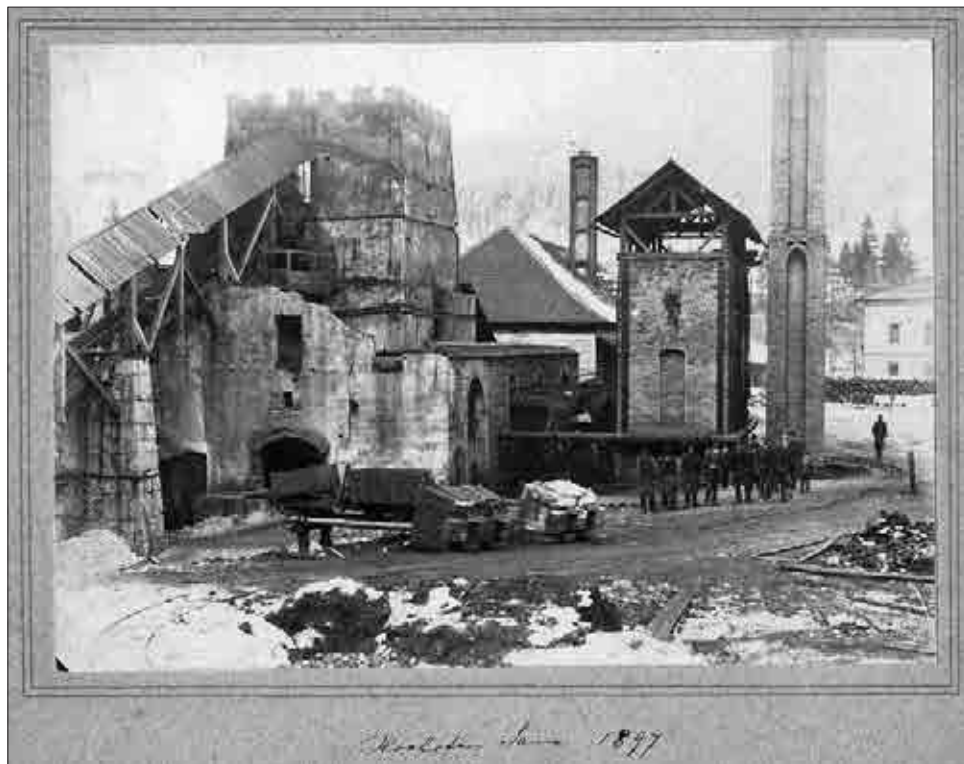
²⁸ Dodelitev pravice omenja višji rudarski sodnik na Kranjskem Ulrich Pittoni v pismu na belopeško gospodstvo z dne 23. 8. 1762. SI AS 718, Gospodstvo Bela Peč, fasc. 2.

²⁹ NŠAL, ŽA Kranjska Gora, M 1641–1714.

³⁰ Reichenberg je nemško ime za rudnike na Savskih jamah.

³¹ SI AS 1, š. 262.

³² Mohorič, *Dva tisoč*, str. 83.

Plavž na Stari Savi (fotoarhiv GMJ).

matrikah univerze, kjer najdemo napačen podatek, da je bil Oktavij plemiškega stanu s Koroške.³³ Leta 1652 je odšel v Rim študirat bogoslovje. Tam je bival in se pripravljaj za duhovniški poklic v kolegiju Germanik.³⁴ Čez tri leta je doktoriral in bil posvečen v duhovnika. Kot župnik je med letoma 1658 in 1663 služboval v Gorjah. Leta 1659 se je zavihtel celo na položaj predsednika kranjskega deželnega zbora. Kasneje je v cerkveni hierarhiji opravljal številne ugledne službe. Leta 1663 je postal stolni kanonik v Ljubljani, 1667 dekan in čez štiri leta stolni prošt.³⁵ Kljub blesteči karieri ni pozabil svojega rojstnega kraja. Z znatnimi finančnimi sredstvi je pomagal zgraditi cerkev sv. Križa v Planini pod Golico. Skupaj z bratom Janezom Andrejem sta kot donatorja zapisana na plošči, ki je vzdana na severni strani cerkvene ladje.

Leta 1685 je po mandatu škofa Sigismunda Krištofa Herbersteina opravljal vizitacijo kranjskogorske župnije. Pohvalil je strukturo župnijske cerkve in oltarje, ki so bili vsi pozlačeni. Za vzdrževanje je imela travnik in polje, za katerega je letno dobivala okoli sedem goldinarjev. Imela je še kapital okoli tristo goldinarjev, od katerega je letno dobivala sto goldinarjev. V Ratečah je pripomnil, da cerkev sv. Tomaža nima spovednice in da je tudi premalo prostora zanjo. Za-

kristija je bila pod zvonikom, oltarji so bili pozlačeni. Za vzdrževanje je cerkev imela travnik in njivo, od katere je prejela letno osem goldinarjev. Cerkev sv. Duha je pohvalil kot dobro in trdno zgradbo, vseč mu je bilo tudi, da so oltarji pozlačeni. Zakristija je bila na novo postavljena, a cerkev ni imela spovednice.³⁶

Tudi njegov nečak z enakim imenom, Oktavij Bucelleni, sin barona Janeza Andreja in Eve Marije, rojene Rechbach, je dosegel visoko izobrazbo. Postal je doktor bogoslovja in modroslovja. Svojo kariero je nadaljeval na dunajski univerzi, kjer je opravljal zelo ugledne funkcije. Bil je namreč profesor moralne teologije in dekan filozofske fakultete.³⁷

Družina ni napredovala samo v nazivih, ampak tudi finančno. Leta 1690 je kupila posestva in fužine na Javorniku.³⁸

Zaton Bucellenijev

Vzpon družine Bucelleni je trajal več generacij, padec pa le eno. Ko je Pavel Nikolaj Bucelleni leta 1705 prejel očetovo premoženje, je to obsegalo fužino na Savi in ponovno pridobljene obrate na Javorniku. A Pavel Nikolaj je zašel v težave. Močno se je zadolžil in bil prisiljen prodati fužino na Javorniku. Cena 22.000 goldinarjev je bila komisijsko odrejena. Kupec

³³ Gall, *Die Matrikel*, str. 221.

³⁴ Oktavij Bucelleni je bil v Germaniku med letoma 1652 in 1655. Benkovič, *Kranjski bogoslovci*, str. 61–72.

³⁵ Mugerli, *Savski fužinarji*, str. 21.

³⁶ NŠAL, ŠAL, vizitacije, fasc. 3.

³⁷ NŠAL, *Zgodovinski zapiski*, Pokorn, fasc. 36.

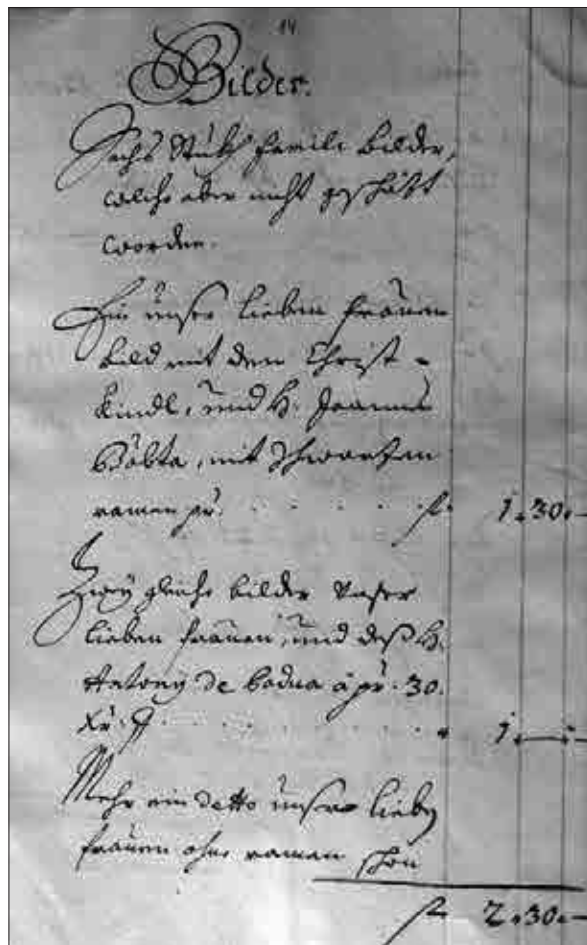
³⁸ Mohorič, *Dva tisoč*, str. 95.

je bila Franciška Terezija baronica Moscon,³⁹ ki pa je Javornik leta 1752 prodala veletrgovcu Michelangelu Zoisu.⁴⁰ Tudi savski obrat je propadal. Leta 1717 ga je želela kupiti država in ga spremeniti v livarno topov. Višjemu rudarskemu sodniku na Kranjskem je poverila nalogo, da oceni vrednost. Ta pa ni podal spodbudnega poročila. Takrat so proizvajali jeklo in le v izjemnih primerih tudi surovo železo. Proizvodnja je bila povrh še predraga, zato se država ni odločila za nakup. Kot rešitelj se je pojavil Jernej Garzoni, ki je 1718 s Pavlom Nikolajem Bucellenijem sklenil najemno pogodbo in obrat dvignil iz ruševin. Usposobil je tri kladiva in plavž, da je obratoval nekaj mesecev in proizvajal 2500 centov grodlja. Če bi obratoval vse leto, bi lahko proizvedel 8760 centov.⁴¹

Kako resno je Pavel Nikolaj zabredel v krizo, priča tudi popis njegovega premoženja na Savi, ki so ga 14. aprila 1750 napravili komisarji deželnega okrajnega sodišča pod vodstvom Nikolaja Maliča. Od gotovine ni bilo nič otipljivega. Srebrnih ogrlic in draguljev tudi ni bilo. Sobane je krasilo le nekaj bakrenih in pocinkanih posod, ogledalo, stoječa ura, šest starih, izrabljenih žimnic z nekaj posteljnine, več manjših kosov pohištva in nekaj skorajda praznih omar. Imel je en ponošten suknič iz damasta, obrabljeno spalno haljo, šest lanenih srajc in štiri pare nogavic. Njegovo grofovsko čast so reševale le številne knjige in umetniška dela.

V knjižnici je hranil latinske, nemške in italijanske knjige. Njihovi naslovi in vsebina pričajo o Nikolajevem zanimanju. Veliko je bilo knjig s pravniško vsebino. Našli so tudi nekaj geografskih in zgodovinskih del: knjigo Janeza Ludvika Schönlebna o zgodovini Kranjske (*Carniolia antiqua et nova*), knjigo o družini Habsburg (*Domus Habsburgica*) in Valvasorjevo *Slavo vojvodine Kranjske*. Ni se zanimal samo za zgodovino svoje dežele, ampak je bral tudi *Staro zgodovino Judov* (avtor Jožef Flavij) in *Zgodovino italijanskih vojn* (avtor Luka Assarin). Daleč največ je imel knjig s teološko vsebino. To bi utegnili pričati o njegovi veliki pobožnosti. Dokaz za to lahko iščemo tudi v inventarju graščine. Na komisarje deželnega sodišča ali na druge obiskovalce so gotovo naredile močan vtis številne slike. Poleg običajnih portretov družinskih članov (šest slik) in članov vladarske hiše (cesarja Leopolda, avstrijskega nadvojvode, španskega kralja) ter treh upodobitev bojnih prizorov so prevladovalе slike z nabožno vsebino: štiri slike Marije z Jezuškom, sliki sv. Janeza Krstnika in sv. Antona Padovanskega, tri slike Kristusovega rojstva, ena slika Gospodovega trpljenja in še štiri slike z biblijskimi prizori.⁴²

Čeprav je Nikolaj prodal javorniški obrat in oddal v najem savskega, se ni rešil dolgov. Leta 1719

Popis premoženja Pavla Nikolaja Bucellenija iz leta 1750 (SI AS 309, šk. 11, št. 59).

mu je višji deželni sodnik zaradi dolga v višini tisoč goldinarjev zarubil mlin na Savi in ga prodal Martinu Jožefu pl. Rechbachu⁴³ (družina Rechbach je bila lastnica fužine v Beli Peči, rudnikov nad Belopeškim jezerom in na planini Planica). Upniki Bucellenijevih dolgov so bili tudi iz Trsta, nekateri pa celo iz Carigrada.⁴⁴ Savski obrat je prišel pod prisilno upravo, ki je leta 1757 pripravila njegovo oceno. Premoženje je poleg graščine, plavža, kovačnic, skladišč, vodnih naprav, drč za transport lesa, kamnolomov, kopišč in rudnih jam obsegalo še gozdne posesti nad Jesenicami in v okolici Kranjske Gore. Gozdove so imeli v Veliki Pišnici, in sicer na Kumlehu in Gozdu. Tam so imeli zaposlenih 26 hlapcev, ki so les spravljali v dolino.⁴⁵ Les so pridobivali še v Mali Pišnici, kjer so imeli 20 hlapcev za sečnjo in plavljenje lesa, nad Podkorenom, v okolici Srednjega Vrha, ob Belem Potoku in Belci.⁴⁶

³⁹ GMJ, arhiv KID, šk. 1, št. 9.

⁴⁰ GMJ, arhiv KID, šk. 1, št. 18.

⁴¹ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 407–409.

⁴² SI AS 309, šk. 11, št. 59.

⁴³ GMJ, arhiv KID, šk. 8, št. 417.

⁴⁴ SI AS 471, fasc. 8.

⁴⁵ SI AS 718, Justitialia, fasc. 2.

⁴⁶ SI AS 718, Justitialia, fasc. 2.

Leta 1764 je bil savski obrat prodan na licitaciji. Najvišjo vsoto, 55.000 goldinarjev, so plačali tržaški upniki Brentani, Cimaroli in Venino. Za 5000 goldinarjev več so Savo 31. januarja 1766 prodali Valentinu Ruardu.⁴⁷ Upniki so Mariji Elizabeti in Mariji Anni Bucelleni še do 2. julija 1766 dovolili upravljati savski obrat.⁴⁸

Savska fužina v času družine Ruard

Družina Ruard je izvirala iz Louvaina v Belgiji. V začetku 18. stoletja se je preselila na Dunaj in ustanovila veliko trgovsko podjetje. Na Kranjsko so jo leta 1762 privabili posli v zvezi z manufakturo sukna na Selu pri Ljubljani. Ko je Valentin Ruard kupil savsko fužino in leta 1775 po dogovoru z Žigom Zoisom še Mojstrano in Plavž, se je družina popolnoma posvetila železarstvu.⁴⁹

Železovo rudo so kopali v Savskih jamah, na Begunjščici in v okolici Tržiča. Iskali so nova nahajališča na Mežaklji, v blejski in kranjskogorski okolici. Od leta 1793 so rudo iskali tudi v Vratih.⁵⁰ Ohranili

so se sezname mesečnih plač rudarjev in fužinarskih delavcev med letoma 1805 in 1819. Iz teh podatkov je razvidno, da so v povprečju dve tretjini plače dobili v piri, pšenici, koruzi in ajdi, eno tretjino pa v denarju. Dogajalo se je tudi, da so dobili še manjši delež v gotovini. Tako je na primer Matej Razinger leta 1805 za enainvajset »šihtov« po sedem ur na dan prejel plačo v višini 6 goldinarjev, 7 krajcarjev in pol. Od tega je 5 goldinarjev, 40 krajcarjev prejel v žitu: en mernik⁵¹ pire v vrednosti dveh goldinarjev in 26 krajcarjev, mernik sirka v vrednosti dveh goldinarjev in 14 krajcarjev ter pol mernika ajde v vrednosti enega goldinarja. Denarja je prejel samo 27 krajcarjev in pol. Od tega so mu še nekaj odtegnili za bratovsko skladišnico – to je bilo nekakšno socialno zdravstveno zavarovanje. Višina prispevka je bila odvisna od višine mesečnega prejemka. Rudarji z višjimi plačami so morali plačevati večjo prispevno stopnjo. V povprečju je ta znašala med 6 in 8 krajcarji, a nekateri so plačevali tudi po 10 ali 11 krajcarjev.⁵²

Rudo so vozili na Savo, kjer je bila talilna peč, opremljena z dvema mehovima. Njena konstrukcija in streha sta bili zidani in sta ob nakupu fužin popolnoma propadli. Valentin Ruard je peč obnovil. Pred letom 1784 jo je obiskal Baltazar Hacquet in jo opisal v znamenitem delu *Oryctographia Carniolica*:

»Peč je nekoliko večja kot javorniška, visoka je več kot 19 čevljev.⁵³ Prečni prerez na sredini je pet in pol, na vrhu in spodaj samo dva čevlja. V 24 urah se porabi 232 žirgljev oglja.⁵⁴ S to porabo oglja se pretopi 97 stotov rude, iz katere se dobi 50 stotov grodlja. Tukaj, kjer se nahaja talilna peč, je pet kladiv iz masivnega lesa, pri katerih ni pomanjkanja vode, in v drugem kraju, z imenom Mojstrana, so tri kladiva, tako ima ta tovarna osem kladiv, kjer se na vsakem posameznem kladivu kuje 800 stotov jekla.«⁵⁵

Les za oglje in gradbeništvo so pridobivali v gozdovih na Mežaklji, v Radovni, Krmu, Kotu, Vratih, Veliki in Mali Pišnici, na Vitrancu, ob Belem potoku in na Belci. Za plavljenje lesa so na Belem potoku naredili eno, na Belci pa tri klavže.⁵⁶

Rude niso več dovažali na Plavž, ker je tam talilna peč popolnoma propadla. Lastniki so jo zaradi pomanjkanja kuriva opustili, tamkajšnjo graščino podrli, propadla je tudi cerkev sv. Barbare. Cerkev sv. Križa v Planini pod Golico je bila prav tako v slabem stanju. Ko jo je leta 1780 pregledal kranjskogorski župnik in škofijski komisar Kristijan Amadej Krušič, je ocenil, da ni več primerna za opravljanje bogoslužja, zato jo je dal zapreti. Njeno obnovo je financiral Valentin Ruard. Na zahodni strani so prizidali zvo-

Stara Sava z jugozahodne strani (fotoarhiv GMJ).

⁴⁷ GMJ, arhiv KID, šk, št. 37.

⁴⁸ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 425.

⁴⁹ Mohorič, *Dva tisoč*, str. 111.

⁵⁰ Müllner, *Geschichte des Eisens*, str. 385.

⁵¹ 1 dunajski mernik = 22,4 kg. Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 79.

⁵² SI AS 417, fasc. 7.

⁵³ 1 čevlj = 31,6 cm. Vilfan, *Prispevki*, str. 79.

⁵⁴ 1 žirglj = 126,2 l = 38 kg. Jarc, *Starodavne poti*, str. 200.

⁵⁵ Hacquet, *Oryctographia*, str. 37.

⁵⁶ GMJ, arhiv KID, šk. 2, št. 63.

Pudlovka na Stari Savi v drugi polovici 19. stoletja (fotoarhiv GMJ).

nik, na južni pa majhno zakristijo. Popravili so tudi streho.⁵⁷

Po smrti Valentina Ruarda leta 1789 je družinsko podjetje nasledil njegov sin Leopold. Izkazal se je kot dober gospodar in očetovo posest še povečal. Poročil se je z Magdaleno Siegert in tako prišel do obrata v Beli Peči. Ta je obsegal eno laško kladivo⁵⁸ z dvema ognjiščema, štiri kladiva za jeklo, petnajst kovnic žebeljev, žičarno, planino Zapotok in gozdove pri starem gradu Bela Peč, na Macesnovcu in v Planici.⁵⁹ Leta 1795 je prejel dovoljenje za kopanje premoga v Zagorju ob Savi. Tam so premog kopali le v manjšem obsegu, resnega kopanja se je lotil šele Leopold. Premog je skušal uporabljati v železarstvu, zato ga je leta 1796 poskusno naložil v svoj plavž na Savi.⁶⁰ Poskus je uspel, vendar je Ruard dvomil, da ima taljenje s premogom prednosti pred taljenjem z ogljem. Nadaljnjo uporabo so oteževali tudi veliki prevozni stroški.⁶¹

Spreten je bil tudi v političnih krogih. V času Ilirskih provinc je navezal dobre odnose s francoskimi oblastmi, ki so ga postavile na čelo jeseniške občine. Francozom je pomagal pri vseh njihovih večjih projektih. Tako je bilo tudi leta 1813, ko je cesar Na-

poleon Ilirskim provincam ukazal zagotoviti 2520 konj. Leopold Ruard je določil, da se bo na Jesenicah zbiranje in ocenjevanje konj vršilo 26. januarja 1813. Pripeljali so jih iz krajev od Dovjega in Mojstrane pa vse do Potokov. Iz celotne občine so za dostavo v Ljubljano določili dvaintrideset konj.⁶² Napoleon je konje potreboval, ker se je pripravljaj na novo vojno. Ilirske divizije so bile vključene v sestavo italijanske armade pod poveljstvom Napoleonovega pastorka, italijanskega podkralja, princa Evgena. Avgusta so bile na vseh bojiščih v defenzivi. Konec meseca pa jim je uspelo izvesti protinapad. Italijanski podkralj je z gardnimi lovci prodiral z Jesenic čez Karavanke proti Bistrici v Rožu. Tam je v meglenem avgustovskem jutru premagal Avstrijce, ki so se bili prisiljeni umakniti na levi breg Drave. Pot mu je kazal Leopold Ruard.⁶³ Kljub temu Francozi niso mogli dolgo zadržati avstrijskega pritiska. Njihovi oddelki so se neorganizirano umikali proti Italiji in za seboj puščali razdejanje. Tudi njihovemu zavezniku Leopoldu so naredili za 863 goldinarjev škode.⁶⁴ Avstrijska vojska je zavzela Jesenice 23. septembra 1813.⁶⁵

Leopold Ruard je veliko naredil za skupnost. Leta 1817 je zgradil predilnico nogavic in oblek, ki je zaposlovala okoli šestdeset oseb. Delovala je le dobrih

⁵⁷ NŠAL, Zgodovinski zapiski, Pokorn, fasc. 36.

⁵⁸ Laško kladivo je bilo veliko kovaško kladivo za obdelavo surovega železa ali grodlja. Poganjalo ga je vodno kolo.

⁵⁹ GMJ, arhiv KID, šk. 1, št. 51.

⁶⁰ Mohorič, *Problemi*, str. 87.

⁶¹ Šorn, *Premogovništvo*, str. 28.

⁶² SI AS 471, fasc. 16.

⁶³ Tancik, *Vojne operacije*, str. 47–62.

⁶⁴ SI AS 471, fasc. 16.

⁶⁵ Tancik, *Vojne operacije*, str. 47–62.

Vetrila savskega plavža (fotoarhiv GMJ).

enajst let.⁶⁶ Leta 1824 je blizu svoje graščine postavil verižni most čez Savo, ki ga je čez sedemindvajset let uničila visoka voda.⁶⁷

Obnovil je cerkev na Savi. O tem najdemo navedbo v vizitacijskem poročilu ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa, ki ga je poslal avstrijskemu cesarju Francu I.

»10. julij 1827:

Po deželni cesti sem se peljal mimo Javornika in kmalu prispel na Savo, kjer naj bi prespal. Ker pa so Jesenice od tod oddaljene samo približno deset minut, sem se zapeljal še na Jesenice. Odšel sem v cerkev in župnišče in se takoj vrnil na Savo. Po sprejemu sem si ogledal podružnično cerkev, ki je bila po zaslugi gospoda Ruarda obnovljena ...⁶⁸

Obnova se je pravzaprav končala šele naslednje leto. Takrat je bila nekoliko spremenjena fasada in prizidana današnja zakristija. Še vedno je bila s posebnim mostom povezana s savsko graščino. Po prenovi je imela pet oltarjev. Glavni oltar je bil posvečen Materi Božji in sv. Roku, stranski pa sv. Janezu Nepomuku, sv. Družini, sv. Barbari in sv. Antonu.⁶⁹

11. februarja 1834 je Leopold Ruard umrl brez testamenta. Dediča Viktor Ruard in Kristina Kos, rojena Ruard, sta se dogovorila o delitvi premoženja. Kristina je prejela obrat in gozdove v Beli Peči, Viktor pa premogovnik v Zagorju, talilnico železove rude v Pasjeku pri Litiji, gozdove v okolici Kranjske Gore, nepremičnine na Savi, Plavžu in Mojstrani.⁷⁰ Viktor Ruard (1814–1886) se je leta 1836 poročil z Ano Atzl (1817–1890) in z njo imel devet otrok. Izmed sinov sta se dva ustrelila, eden pa je padel v alkoholizmu. Našli so ga mrtvega v nekem hlevu na Dovjem.⁷¹

⁶⁶ Lačen Benedičič, *Sava*, str. 4.

⁶⁷ SI AS 471, fasc. 15.

⁶⁸ NŠAL, fond ŠAL, serija vizitacije, fasc. 9.

⁶⁹ NŠAL, Zgodovinski zapisi, fasc. 36.

⁷⁰ GMJ, arhiv KID, šk. 1, št. 51.

⁷¹ Bernhard, *Nekaj iz zgodovine*, str. 3.

Otroci Viktorja Ruarda (fotoarhiv GMJ).

Družina je živela v savski graščini, ki je bila lepa in prostorna, narejena v italijanskem stilu. V pritličju desno od vhoda so bile pisarne, blagajna, registratura in klet s tremi prostori. Levo je bila trgovina z mešanim blagom, ki so jo verjetno odprli po letu 1847, ko so urejali prostore v spodnjem delu in gradili predelne stene. Iz tistega časa se je v steni ohranil zanimiv listek:

»Ta predelna stena je bila 10. aprila 1847 narejena. To beležko je naredil Carl Hutt, ki je bil tukaj trgovski sluga. Hvala tistemu, ki bo našel ta listek. Adijo.«⁷²

V prvem nadstropju je bilo stanovanje lastnika fužine z eno dvorano in dvanajstimi sobami. Dvorana je imela več kosov pohištva. Tu je bila velika omara iz orehovega lesa, v njej pa porcelanast servis za kavo in čaj za štiriindvajset oseb ter steklenice in kozarci za osemindvajset oseb. V dvorani je bila še velika steklena omara, v kateri je bil spravljen porcelanast jedilni servis za osemindvajset oseb. Mizi sta bili dve: pisalna, druga pa velika z marmornato ploščo, ob njej pa dvanajst usnjenih stolov. Stene je krasilo dvanajst družinskih slik. Prostore je osvetljevalo osem stenskih svetilk in velik pozlačen lestenc z dvanajstimi nosili. Ruard je imel v dvorani še velik globus,

⁷² Beležka je bila najdena 7. 6. 1858 ob adaptaciji Ruardove graščine pri podiranju vmesne stene v spodnjem traktu. GMJ, arhiv KID, šk. 10, št. 541.

dva daljnogleda in štiri velike vaze. Imeli so pet sob za goste. Eni se je reklo škofova soba, v njej je bila večina pohištva narejena iz orehovega lesa. V drugi sobi za goste je bilo skoraj vse pohištvo iz češnjevega lesa. Tako je bilo tudi v prostoru, imenovanem rdeča soba. V njej je stal klavir, izdelan na Dunaju, tam so bili še majhna biljardna miza, veliko stensko ogledalo in številni bakrorezi.⁷³ V drugem nadstropju so bile štiri sobe in hišni teater.

Na zadnji strani dvora je bila visoka, podolgovata stavba z vozovi in hlevi za konje. Naprej pa kašča za žito, mizarna, vrtnarjevo stanovanje in sadovnjak s stekleno hišo, ki jo je obdajal park.⁷⁴

Viktor Ruard je 7. aprila 1840 vse naprave v Zagorju, posestva in rudarske pravice prepustil svojemu tastu Jožefu Atzlu.⁷⁵ Kljub temu je bilo njegovo podjetje ogromno in je zaposlovalo veliko število ljudi. Po izvlečku iz obratnih knjig je bilo leta 1861 samo

Viktor Ruard (fotoarhiv GMJ).

⁷³ GMJ, arhiv KID, šk. 28, št. 41.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Mohorič, *Problemi*, str. 87.

pri rudnikih nad Jesenicami zaposlenih 158 rudarjev, ki so nakopali 123.146 centov rude.⁷⁶ 62 vozačev jo je vozilo k plavžu v dolino. Pri taljenju rude so potrebovali velike količine oglja. Leta 1858 je Viktor Ruard od briksenske škofije kupil blejsko gospodstvo in si tako zagotovil večjo dobavo oglja. Delno ga je pridobil sam, delno pri zasebnikih: 77.592 žirgljev oglja je kupil pri 57 zasebnih oglarjih v Zgornjih Gorjah, Zasipu, Bledu, Ribnem, Bohinjski Bistrici, Srednji vasi, na Koprivniku, v Zabreznici, Begunjah, Lescah in na Koroški Beli, sam pa je pridobil 147.520 žirgljev oglja. Za kuhanje oglja je imel zaposlenih 550 ljudi.⁷⁷

Po poročilu, napisanem 1. maja 1853 v Gradcu, je savski obrat stal na nasipu, ki je bil visok 26 čevljev. Opremljen je bil z več kolesi, ki so se vrtela vse leto. Obrat je bil sestavljen iz prostorne in dobro grajene talilne peči, pokrite s pločevino. Plavž je bil visok 38 čevljev. Ob strani je bil nameščen aparat za segrevanje zraka s tremi cilindri, ki je na dnu segreval plavž. Opremljen je bil z močnim pihalom. Ogrevano napravo so začeli uporabljati leta 1853. Z njo so doseгли manjšo porabo oglja. Pred tem so za 100 centov (5600 kg) grodlja potrebovali 17,64 kubičnih čevljev oglja (556,54 litra) oziroma 167 kilogramov. Poraba oglja se je zmanjšala na 14 kubičnih čevljev (441,7 litra) oziroma na 133 kilogramov. Pri plavžu na Savi je bilo zaposlenih 30 delavcev.⁷⁸

Leta 1861 so v savskem plavžu pridobili 63.860 centov surovega železa. 48.064 centov so ga prodali obratom na Javorniku, v Tržiču, Kropi, Kamni Gorici, Železnikih, Beli Peči in na Koroškem. Na šestih kladivih na Savi in treh v Mojstrani so predelali v jeklo 15.796 centov grodlja.⁷⁹

Na Savi je bila tudi velika kvadratasta stavba grobih potez. Postavljena je bila leta 1850 v isti smeri kot kovačnica. Imela je šest ognjišč za jeklo in skupno pihalo, ki je po ceveh dovajalo zrak. Vsako ognjišče je bilo opremljeno s kladivom in je imelo svoje lastno skladišče oglja in železa. Tu je bilo zaposlenih 42 delavcev. Zraven so bila skladišča jekla, oglja, lesa, tesarska delavnica, pražilna peč za rudo, mlin in žaga. Delavci so živeli v veliki enonadstropni stanovanjski hiši, imenovani Kasarna. Ruard je na Savi vzdrževal majhno šolsko stavbo za pouk delavskih otrok.⁸⁰

V upravi Ruardovih obratov so bili upravitelj savskega obrata, knjigovodja, glavni nadzornik, dva gozdarja, tajnika in ranocelnik. Dva komercialista je imel zaposlena v Trstu in Ljubljani; vsepovsod sta iskala kupce za jeseniško jeklo. V Trstu je bila izhodiščna luka za prodajo v Marseille, arabski svet, Afriko in Ameriko. Zato je zaposloval še petdeset voznikov, da

⁷⁶ 1 cent ali stot = 56 kg.

⁷⁷ SI AS 471, fasc. 15, Izvleček iz rudarskih knjig iz leta 1861.

⁷⁸ SI AS 471, fasc. 15, Poročilo o delovanju savskega obrata iz leta 1853.

⁷⁹ SI AS 471, fasc. 15, Izvleček iz rudarskih knjig iz leta 1861.

⁸⁰ Prav tam.

so jeklo in surovo železo pripeljali do Ljubljane, od koder se je prevoz vršil po železnici.⁸¹ Viktor Ruard je tudi večkrat iskal pravno pomoč pri sposobnih odvetnikih. Tako se je v neki zadevi obrnil po pomoč tudi k dr. Francetu Prešernu v Kranj. Prešeren je na račun dobil precejšen predujem, vendar mu je bolezen preprečila, da bi delo dokončal.⁸²

Viktor Ruard je imel leta 1861 zaposlenih 1688 ljudi.⁸³ Proizvodnja s toliko zaposlenimi je bila draga. Njegovo jeklo ni bilo konkurenčno. Prodajo so ovirale tudi politične razmere. Tako je Viktor v svojem poročilu leta 1863 potožil, da je moral zmanjšati produkcijo surovega železa zaradi razmer v Ameriki, Grčiji in Italiji. Še posebej težavno je bilo v Italiji, kjer je vladalo sovraštvo do vsega avstrijskega. Poleg tega so imeli Italijani za svoje največje prijatelje Angleže, ki so proizvajali cenejše železo. Veliko pa so tudi uvažali s Švedske.⁸⁴

Ruard je želel zmanjšati proizvodne stroške. Da bi zmanjšal število voznikov, je leta 1868 za dovoz rude zgradil cesto z današnje Planine pod Golico. Po njej so smeli voziti samo rudo, les in oglje za fužine. Ostali uporabniki so morali plačati 40 krajcarjev za vsak voz.⁸⁵ Za lažji in cenejši prevoz je gradil in popravljal tudi druge poti in ceste. Leta 1846 je iz Mlačce pri Mojstrani napravil oglarsko pot za tamkajšnjo fužino.⁸⁶

Želel si je, da bi država čim prej zgradila železniško povezavo do Ljubljane. Tako bi se pocenil prevoz jekla in surovega železa na tržišče in dovoz premoga iz zasavskih premogovnikov. Zato je bil eden od pobudnikov spomenice za železnico Ljubljana–Beljak, ki jo je Trgovsko obrtna zbornica v Ljubljani 7. novembra 1864 poslala na trgovsko ministrstvo:

»Z železniško povezavo se bo pomagalo metalurški industriji celotne Kranjske. Železarska industrija bo dobila komunikacijsko sredstvo za svojo prodajo in premogovniki Kranjske in Štajerske bodo lahko v teh tovarnah našli svojega kupca. Železniška linija Ljubljana–Beljak bo mnogim pomembnim podjetjem v bližino pripeljala surovine.«⁸⁷

Železnica je bila zgrajena leta 1870 in je omogočila cenejši prevoz surovin in izdelkov. Kljub temu ni bistveno prispevala h konkurenčnosti Ruardovega podjetja. Treba bi bilo posodobiti proizvodnjo in pridobiti novo finančno spodbudo.

Viktor Ruard se je pridružil Kranjski industrijski družbi. 31. decembra 1871 je bila sklenjena kupna pogodba, s katero je družba pridobila savske fužine, rudnike v Savskih jamah in na Begunjsčici ter nek-

danje blejsko gospostvo. Ruard je obdržal le parcele v Ribnem, Želečah in Zagorici, Blejsko jezero in grad, ki ga je leta 1882 prodal dunajskemu trgovcu Adolfo Muhru.⁸⁸ Zadnji lastnik savske fužine iz družine Ruard je umrl 19. januarja 1886. Kranjska industrijska družba je po izgradnji novih plavžev v Škednju pri Trstu in Siemens-Martinove jeklarne na Jesenicah savsko fužino preuredila v opekarno in žagarski obrat, Ruardovo graščino pa v stanovanjsko hišo. Leta 1954 jo je Železarna Jesenice namenila muzejski dejavnosti.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1 – Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 261, 262.

AS 2 – Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 89.

AS 309 – Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 11.

AS 471 – Ruardovove fužine in rudokop Sava, fasc. 7, 8, 15, 16.

AS 718 – Gospostvo Bela Peč, fasc. 2.

GMJ – Gornjesavski muzej Jesenice

Arhiv Kranjske industrijske družbe (KID), šk. 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 28.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

KAL – Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 23/2.

ŠAL – Škofijski arhiv Ljubljana, serija vizitacije, fasc. 3, 9.

Zgodovinski zapiski, Pokorn, fasc. 36.

ŽA – Župnijski arhiv Kranjska Gora, M 1641–1714.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Benedik, Metod: *Iz protokolov ljubljanskih škofov* (AES 10). Ljubljana 1988, str. 7–159.

Benkovič, Josip: Kranjski bogoslovci v Rimu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1898, str. 61–72.

Bernhard, A.: Nekaj iz zgodovine železarstva na Jesenicah. *Tovarniški vestnik*, št. 12, Jesenice 15. 4. 1937, str. 3.

Cundrič, Ivo Janez: *Pozabljeno bohinjsko zlato*. Slovenj Gradec: Cerdonis, 2002.

Dimitz, Avgust: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, Dritter Theil. Ljubljana: I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1875.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1906*, 1. Band. A–E. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967.

⁸¹ SI AS 471, fasc. 15, Poročilo, ki ga je Viktor Ruard napisal na okrajnem uradu v Kranjski Gori 30. novembra 1861.

⁸² Zorec, Po Prešernovih stopinjah, str. 29.

⁸³ SI AS 471, fasc. 15.

⁸⁴ SI AS 471, fasc. 15.

⁸⁵ Torkar, Kmetski plavži, str. 1.

⁸⁶ SI AS 471, fasc. 8.

⁸⁷ SI AS 471, fasc. 15.

⁸⁸ Mohorič, *Dva tisoč let*, str. 219, 220.

- Gall, Franz: *Die Matrikel der Universität Wien*, IV. Band 1579/II–1658/59. Wien: Böhlhaus Nachf., 1961.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1912.
- Hacquet, Baltazar: *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrine und zum Theil der benachbarten Länder*, Dritter Theil. Leipzig: bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1784.
- Jarc, Tine: *Starodavne poti pod Karavankami*. Radovljica: samozaložba V. Jarc, 2004.
- Keber, Katarina: Začetki uporabe »črnega zlata« in doba premoga. *Strategije in prakse energetske oskrbe v Sloveniji* (ur. Žarko Lazarevič in Aleksander Lorenčič). Ljubljana: INZ, 2015, str. 181–196.
- Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. Ljubljana: SAZU, 1988.
- Lačen Benedičič, Irena Lačen: *Jeseniški plavži*. Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 1998.
- Lačen Benedičič, Irena Lačen: *Sava na Jesenicah*. Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2005.
- Mohorič, Ivan: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.
- Mohorič, Ivan: *Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem*, 1. knjiga. Maribor: Obzorja, 1978.
- Mugerli, Marko: *Savski fužinarji – znani Evropejci*. Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice, 2008.
- Müllner, Alfons: *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*. Wien und Leipzig: Halm und Goldmann, 1909.
- Pantz, Anton: Deutsche im Bergbau Venetiens. *Monatsblatt der Heraldisch-genealogischen Gesellschaft »Adler«*, št. 3, 1935, str. 26–27.
- Paulin, Andrej: *Tehniški metalurški slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- Pokorn, Franc: Doneski k zgodovini Bleda in okolice. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1904, str. 150–152.
- Seručník, Miha: Izraba trdih goriv na Slovenskem do dvajsetega stoletja. *Strategije in prakse energetske oskrbe v Sloveniji* (ur. Žarko Lazarevič in Aleksander Lorenčič). Ljubljana: INZ, 2015, str. 67–92.
- Šorn, Jože: Bucelleniji in Ruardi na Savi pri Jesenicah. *Kronika* 24, 1976, str. 69–74.
- Šorn, Jože: Premogovništvo na slovenskem ozemlju do sredine 19. stoletja. *Zgodovinski časopis* 18, 1964, str. 7–74.
- Tancik, Ferdinand: Vojne operacije francoskih in avstrijskih oboroženih sil na slovenskem ozemlju in v sosednjih deželah. *Napoleonove Ilirske province 1809–1814* (ur. Branko Reisp in Darinka Zelin-kova). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1964, str. 47–62.
- Torkar, Franc: Kmetski plavži na Gorenjskem. *To-varniški vestnik*, 5. marec 1937, št. 9, str. 1.
- Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje). *Zgodovinski časopis* 8, 1954, str. 27–86.
- Voje, Ignacij: Odnos fevdalnih rodbin na Kranjskem do reformacije. *III. Trubarjev zbornik* (ur. Franc Jakopin idr.). Ljubljana: Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 1996, str. 214–221.
- Zorec, Črtomir: *Po Prešernovih stopinjah*. Kranj: Glas, 1987.

S U M M A R Y

The role of Bucelleni and Ruard families in the Upper Sava Valley iron production

In the early 16th century the Bucelleni family from Brescia settled in the area near the mines in the Sava caves. In order to increase steel production and build a Brescian type of furnace that required greater water power, they constructed a number of new facilities along the Sava River. Profitable production enabled them to set up the same kind of establishments in Plavž and Javornik. The family treated itself to a manor and three churches, i.e. the Church of the Assumption on the Sava River, the Church of St. Barbara in Plavž and the Church of the Holy Cross in Planina pod Golico. According to oral tradition, the latter was erected in gratitude to miners who discovered a new iron ore site. Iron ore was also sought in the vicinity of Kranjska Gora and in the Vrata Valley. The family was elevated to nobility and obtained a baronial title von Reichenberg. The Bucellenis's ascendancy spanned several generations, but it only took one to bring the family to its demise. When Pavel Nikolaj Bucelleni came into the possession of his father's property in 1705, the latter included two ironworks on the Sava River and in Javornik. After Pavel Nikolaj contracted an enormous debt, he was compelled to sell the ironworks in Javornik and the Sava ironworks was left in disarray. Comprising three steam hammers and a blast furnace, it annually produced no more than 140 tonnes of pig iron. The Sava plant came under receivership and was auctioned off in 1764, together with the manor. The highest bid was offered by loaners from Trieste who sold Bucelleni's property at a higher price to Valentin Ruard two years later.

The Ruard family came from Belgium. At the beginning of the 18th century it moved to Vienna, where it founded a trading company. Having come to

Carniola by its business ties with a textile factory in Ljubljana, the family subsequently bought the Šava ironworks and completely devoted itself to iron industry. Valentin restored the blast furnace to reach a daily output of 2800 kilograms of pig iron. He disposed of five steam hammers on the Sava River and three steam hammers in Mojstrana for steel treatment purposes. His son Leopold further expanded the family property by acquiring the plant and forests in Bela Peč and undertaking the mining industry in Zagorje. After his death in 1834 the family property was divided between his two children, Kristina and Viktor. The former received Bela Peč and the latter the mine in Zagorje, the iron foundry at Pašjek pri

Litiji, forests near Kranjska Gora, as well as immovable property on the Sava River, in Plavž and Mojstrana. In 1858 Viktor bought the seigniory of Bled, thus providing his ironworks with a greater coal supply. His company employed 1688 people. However, the production with so many workers was an expensive one, rendering his steel uncompetitive. Viktor joined the Carniolan Industrial Company by concluding a purchase agreement, through which the aforementioned company acquired the Sava plant and the former seigniory of Bled.